

Jordán, František

[Dubský, Ivan. Pronikání marxismu do českých zemí]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1965, vol. 14, iss. C12, pp. 192-195

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102024>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

V další části svého výkladu pojednává o konkrétních dosavadních výsledcích na poli novodobé diplomatiky v Německu a ve Francii (z Francie uvádí pouhých šest prací), aby se pak vrátil k výchozí otázce, co totiž náleží k předmětu diplomatiky. Dospívá k závěru, že je třeba se dnes vrátit k tomu, co teoreticky hlásali již *Toussaint* a *Tassin*: diplomatika se musí zabývat veškerým archivním materiálem chápaným v protikladu k pramenům narativní povahy. Archivní dokumenty pak *Bautier* dělí na dvě velké skupiny: a) *actes administratifs* (jimiž rozumí v podstatě listiny v užším slova smyslu), b) *papiers administratifs* (jimiž rozumí přírodním aktovým materiálem). Stranou však ponechává komplikovanou a zejména v novější německé literatuře živě diskutovanou problematiku úředních knih.

Toho, kdo sledoval na stránkách našeho Archivního časopisu v letech 1960—1962 diskusi o vztahu mezi diplomatikou a archivnictvím, bude jistě zajímat, jaké stanovisko k těmto otázkám zaujímá čelný francouzský diplomatik. *Bautier* svůj výklad resumuje takto: diplomatika je souhrn poznatků a dokumentu jako takovém, kdežto archivista je technika pojednávající o organizaci archivních fondů. Souhlasně se zmiňuje o starším (18. stol.) chápání archivistiky jako praktické diplomatiky. Zároveň však varuje diplomatiky před podceňováním archivistiky a klade jim na srdce, aby studovali dokument nejen v souvislosti s kanceláří, jejímž je produktem, nýbrž i v souvislosti s archivním fondem, jehož je dokument součástí (to platí — jak podtrhuje — především o dokumentech pocházejících z těch období, kdy je nutno počítat s možností příjemeckého vyhotovení).

Pokud jde o diplomatickou metodu, soudí *Bautier*, že použitelnost srovnávání písma a slohu je omezena u příjemeckých vyhotovení a v obdobích novějších, že diplomatická metoda sama o sobě jen zřídka může poskytnout absolutní jistotu o pravosti nebo falešnosti dokumentů (zvláště u produktů kanceláří sekundárního významu). O všem tom bylo by možno diskutovat. Je ovšem nesporné, že diplomatik musí přihlídnout k výsledkům kritiky historické, zejména k argumentům vyvozeným z dějin správy, a rovněž se uchýlovat k technických prostředkům, hlavně k explorativní fotografii, v jejíž budoucnost skládá *Bautier* velké naděje.

Jestliže *Bautier* prohlašuje, že zjišťování pravosti listin nemůže být konečným cílem diplomatiky, nýbrž pouze jednou z aplikací diplomatické metody, je třeba s tím souhlasit. Nejsm si však zcela jist, nekritičtí-li poněkud německým diplomatikům, zvláště například *Bresslauovi*, když jejich teoretický postulat hodnotení ceny listin jakožto historických svědectví vykládá (zúženě) tak, jako by jim šlo pouze o určení pravosti nebo falešnosti. Vždyť právě *Bresslau* je spoluautorem zmíněného programového prohlášení v *Archiv für Urkundenforschung*, kde se v I. sv. na str. 2 v demonstrativní opozici proti vídeňské škole praví doslova: „... wollen wir über die Frage des Discrimen veri et falsi in vetustis membranarum vordringen zu einer möglichst genauen Erkenntnis der Bedingtheiten und damit der historischen Verwendbarkeit unsrer urkundlichen Quellen.“ V této souvislosti jsou však pro nás velmi cenná upozornění *Bautierova* na některé novější diplomatické příručky italské a španělské a na názory (většinou tradiční) v nich obsažené.

Z pasáže věnované poměru diplomatiky k paleografii, chronologii a právním dějinám budíž upozorněno aspoň na tu část, kde *Bautier* zdůrazňuje užitečnost a potřebnost těsného kontaktu mezi diplomatikem a badatelem v oblasti především práva obligačního a procesního.

V úvahách závěrečných se *Bautier* přimlouvá za to, aby diplomatika byla pěstována nejen jako disciplína pomocná, nýbrž současně jako samostatná věda s vlastními úkoly. Některé z těchto úkolů, jež autor nastiňuje, se do jisté míry blíží našemu chápání společenské funkce diplomatického materiálu, jiné lze zahrnout pod pojem diplomatiky komparativní, chápané v nejširším slova smyslu.

Vladimír Vašků

Ivan Dubský: *Pronikání marxismu do českých zemí*. Nakladatelství politické literatury, Praha 1963.

Ivan Dubský, vědecký pracovník Filosofického ústavu ČSAV v Praze, vybral si za předmět své práce Pronikání marxismu do českých zemí téma velmi závažné: prozkoumat proces šíření marxismu v českých zemích. Vyžaduje si je zpracování dějin české filosofie i studium dějin našeho dělnického hnutí. Náročnost tohoto úkolu podtrhuje nutnost současného přístupu metodou filosofickou i historickou.

Pronikání marxismu všeobecně i v českých zemích bylo dlouhodobým a složitým procesem spojení marxismu s hnutím dělnické třídy, které probíhalo, chápeme-li marxismus jako teorii a metodu neustále se vyvíjející, v souladu s objektivními podmínkami, prakticky od vzniku dělnické třídy až do doby nejnovější. Dubský se ovšem nezabývá otázkou šíření a rozvoje marxismu u nás v celé šíři, ale vymezil svou práci časově na dobu počátků socialistického

dělnického hnutí v letech 1867 až 1890, sociálně ji omezil na zkoumání ideologie hnutí dělnictva české národnosti a ze samého marxismu sledoval hlavně znalost a uplatnění marxistické filosofie, byť i docela neopominjel ani ostatní složky vědeckého socialismu.

Casové a tématické vymezení práce umožnilo autorovi řešit vytčený úkol konkrétně a do značných podrobností, ale zároveň jej nutně připravilo o možnost širších historických a filosofických závěrů. Tím ovšem nemá být řečeno, že by jeho práce ve svém časově a tématicky vymezeném rámci nešla za stanoveným cílem: klade si nové otázky, formuluje nové problémy a dospívá k řadě nových důležitých i obecnějších poznatků o znalosti marxistické filosofie a ideologické úrovni našeho dělnického hnutí. Vedle míst a otázek dobře fundovaných a zpracovaných najdeme v ní však také slabší místa a problémy nedořešené nebo diskutabilní.

Nesporně nová a cenná je sama úvodní část práce o obecné problematice pronikání marxismu u nás, ve které dospívá Dubský k závěru, že z jednotlivých součástí marxismu se v první fázi vývoje našeho socialistického dělnického nejvíce uplatňovala znalost hlavních politických principů vědeckého socialismu, kdežto zvládnutí filosofie a politické ekonomie zvláště po stránce teoretické silně zaostávalo. Tato deformace, nebo lépe řečeno specifická šíření marxismu v českých zemích byla podle slov autora způsobena hlavně nedostatkem revoluční inteligence a vlivem buržoazní filosofie. Bylo by však možné a snad bude i nutné hledat pro to vysvětlení v dalších okolnostech: přejímání marxismu z druhé ruky, vlivu zprostředkujícího prostředí a snad také v existenci národnostní otázky, která silně ovlivňovala formování českého socialistického dělnického hnutí a ztěžovala nezřídka jak přijetí, tak správnou aplikaci obecných zásad marxismu v našich podmínkách.

Dubský v této části své práce rovněž velmi správně poukazuje na nejasnost pojmu marxismu v historických pracích o počátcích našeho dělnického hnutí. Sám chápe marxismus jako celek Marxova a Engelsova učení v dané době. Je však škoda, že tato jistě platná téze není v samé práci podepřena podrobnější analýzou tehdejšího marxismu, respektive socialismu, neboť pouhý výčet Marxových a Engelsových děl, vydaných do konce osmdesátých let, nemožňuje učinit si jasný obraz o vědeckém socialismu 2. poloviny 19. století a provést pak jeho konkrétní a systematickou konfrontaci s ideologií našeho dělnického hnutí.

V třetí kapitole, která následuje po vylíčení živelného vývoje dělnického hnutí a nástinu ohlasu Marxových a Engelsových spisů u nás před r. 1867, zabývá se Dubský počátky samostatného socialistického dělnického hnutí. Podrobně rozebírá vliv svépomocných teorií, úlohu mladočechů i přechod dělnického hnutí k odborové činnosti. Silně však při tom přeceňuje úlohu pražského centra, které mělo sice v 70. letech vedoucí postavení v českém dělnickém hnutí, ale koncem šedesátých let se o ni při nejmenším dělilo s dalšími důležitými středisky: Libercem a Brnem, kde přecházelo dělnictvo německé i české národnosti již na pozice socialismu a k samostatnému politickému boji. Jeho ideologický profil a úlohu, působící též na české dělnické hnutí, by bylo nutno rovněž podrobněji osvětlit.

Zúžený zřetel na pražské dělnické hnutí, jenž je zřejmě následkem tématického omezení práce na české dělnické hnutí, má své důsledky i při výkladu pronikání a rozšíření lassallovství, jímž se Dubský rovněž a právem velmi obírá. Nemám při tom na mysli celkové hodnocení obsahu a úlohy lassallovství v našem dělnickém hnutí, kde autor dospívá po důkladném rozboru Lassallova učení, ve kterém snad jen poněkud ustupují do pozadí některé součásti, jež měly u nás velký ohlas (státní pomoc, železný zákon mzdový, učení o reakční mase, celkový výtěžek práce), k závěru, s nímž je nutno vyslovit plný souhlas, že lassallovství se v dělnickém hnutí v českých zemích jako ucelený ideologickopolitický směr nerozšířilo, ale působilo jen některými teoriemi, jako spíše to, že vedle Aše se u nás jeví být prvním šířitelem některých Lassallových myšlenek J. B. Pecka, u něhož se prý „po prvé začíná rysovat Lassallova myšlenka o nutné účasti dělnictva v politickém boji“ (str. 142). Stati, na které se autor odvolává, jsou až z listopadu 1869, kdežto myšlenka o nutnosti účasti dělnictva v politickém boji byla v Brně probíjována již na počátku tohoto roku a ohlasy Lassallova učení tu byly ještě starší.

Velmi důležité je u Dubského rozlišení mezi vlivem Lassallovovy osobnosti a Lassallové ideologie. Zatím co působení druhé postupně ustupovalo vlivem pronikajícího marxismu, kult Lassallovův přetrvával počátky socialistického dělnického hnutí. Znatelný ústup Lassallové teorie byl spjat s více méně cílevědomou kampaní Rovnosti, Kautského a Gleichheit, na niž Dubský upozorňuje poprvé.

Čtvrtá kapitola pojednává o znalosti Marxova a Engelsova díla v letech 1867 až 1890. Shrnuje snad vše, co bylo známo nebo otiskáno v českém znění z Marxových a Engelsových publikací v té době, zabývá se otázkou úkolů dělnických stran a všímá si hlavních zprostředkovatelů marxismu (Frankel, Kautsky). Přes zdařilé sumární shrnutí literatury a vytčení problémů zůstává i tu otevřeno několik otázek.

První se týká hodnocení ideového vlivu I. internacionály, kterého se Dubský dotýká i v první kapitole. Je správné, že nepokládá samo přijetí stanov I. internacionály za doklad všestranného přechodu našeho dělnického hnutí na pozice marxismu (str. 13 a 157), protože stanovy a ještě více Inaugurální adresa byly jistým kompromisem a ústupkem nemarxistickým směrům v mezinárodním dělnickém hnutí; ale v základních otázkách (otázka třídního boje, úloha dělnické třídy, nutnost samostatné politické organizace proletariátu, účast v politickém boji za sociální osvobození, mezinárodní spolupráce) vycházely stanov y z marxismu a je nutno je považovat za jeden z hlavních článků pronikání marxismu do dělnického hnutí v českých zemích.

Podobně nelze nevidět a ani popírat, že stanovy spolu s dalšími usneseními I. internacionály obsahovaly hlavní úkoly pro dělnické hnutí do té doby, než se vytvořily samostatné dělnické strany. A to byl i případ Rakouska. Druhou věcí je, zda poté a pro zjištění úrovně marxismu stačí vycházet jen z materiálů I. internacionály. Tu má Dubský nesporně pravdu, když se snaží rozšířit okruh pramenů a konfrontuje úkoly našeho dělnického hnutí s Engelsovou brožurou *Die preussische Militärfrage und die deutsche Arbeiterpartei*. Pro Rakousko by však bylo třeba některé závěry Engelsovy, vyvozené z německých poměrů (otázka bonapartismu, všeobecné volební právo ap.), přece jen více modifikovat.

Za druhé, znalost marxismu u nás nelze zjišťovat jen z českého dělnického tisku či českých brožur, ale je třeba zahrnout do ní též dělnický tisk, brožury a publikace v německém jazyce, pokud byly známy, rozšiřovány a čteny příslušníky naší dělnické třídy, jak ukazují inseráty na stránkách dělnického tisku, konfiskace z knihoven jednotlivců i spolků. Pro hodnocení úrovně znalosti a zvládnutí marxismu v českém dělnickém hnutí zůstává ovšem český dělnický tisk a zpracování v českém jazyce základním pramenem.

Za třetí; mezi zprostředkovateli marxismu k nám vyzvedává Dubský hlavně dvě osobnosti: Lva Frankla a Karla Kautského. Role Kautského v osmdesátých letech se mi však zdá být poněkud podceňena. Je sice pravda, že v českém dělnickém tisku nacházíme velmi zřídka na Kautského „přímé odvolání“ (str. 178), ale jeho vystoupení r. 1882 nebylo „epizodické“ (str. 240), protože Kautsky byl po svém odchodu z Rakouska v trvalém osobním i písemném styku s rakouským dělnickým hnutím, dopisoval do vídeňských i brněnských časopisů (*Wahrheit, Volksfreund a Gleichheit*), zdůvodňoval taktiku a program umírněných (brněnský program 1882 a leták *Arbeiter Österreichs!* Srov. L. Brügel, *Geschichte der österr. Sozialdemokratie*, Bd. III, str. 318–322) a zúčastnil se osobně důležitých jednání (Vídeň 1882, Salzburg 1884) i sjezdů (Brno 1882 a Hainfeld 1888). Sociálně demokratická historiografie jeho roli nesporně přeceňovala, úkolem současné historiografie je podrobněji ji přezkoumat.

Celou otázku zprostředkování marxismu bude třeba chápat šířeji. Nehrály v ní úlohu jen osoby, ale též ideje a prostředí. Velkou úlohu na šíření marxismu v českých zemích mělo dělnictvo německé národnosti, dále dělnické hnutí v Rakousku a v Německu. V některých případech bude třeba jít ještě dále. Zjištěný stav by bylo záhodno konfrontovat s ideologií českého dělnického hnutí, aby se ukázaly shody i rozdíly, které by pak upřesnily hodnocení ideologické úrovně našeho dělnického hnutí. Jsem si při tom vědom, že to vše nemohl zvládnout sám autor, neboť je to úkol vyžadující buďto kolektivní práce, nebo řady prací a studií. Je však v současné době při studiu dějin našeho dělnického hnutí velmi aktuální.

Kapitola V. se zabývá vývojem dělnického hnutí v době založení rakouské a československé sociálně demokratické strany. Dubský ji zpracoval v podstatě na základě novější historiografie. Pojednání o neuděřelském a břevnovském sjezdu nabízelo kromě toho, co je o nich v práci řečeno, možnost rozebrat podrobněji národnostní otázku v českém dělnickém hnutí ve vztahu k marxismu a proletářskému internacionalismu nejen podle programové formulace, což Dubský činí, ale též na základě objektivní situace a praktického řešení.

V další kapitole pojednává autor o vývoji našeho dělnického hnutí od břevnovského k hainfeldskému sjezdu, tedy v letech osmdesátých. Na základě literatury a rozboru dělnického tisku líčí složité ekonomickosociální i politické poměry a komplikovaný vývoj dělnického hnutí, které prošlo v té době třemi fázemi: obdobím vzestupu, dobou rozkolu a procesem sjednocení. Sám tento vývoj svědčí na jedné straně, že marxismu v našem dělnickém hnutí nebyl v sedmdesátých letech plně zvládnut, na druhé straně potvrzuje, že překonání rozkolu přispělo k jeho upevnění.

Pokud se týče vlastního výkladu vnitřních sporů a rozkolu, snaží se Dubský překonat různorodý a jednostranný pohled na toto období jako celek i na hlavní směry: umírněné a radikální. Dokazuje, že ani jeden, ani druhý netvořil jednodušou frakci, ale byl složitým proudem. Přitom však si otázku vnitřních sporů a rozkolu přece jen poněkud zjednodušil. Již sama otázka vzniku vnitřních sporů je složitá a začíná již v období vzestupu dělnického hnutí počátkem osmdesátých let. V době rozkolu pak bude třeba, jak naznačují novější práce, rozeznávat

v našem dělnickém hnutí nikoli jen dva, ale tři proudy: umírněný, radikální a anarchistický. Dubský sice zjišťuje u radikálů anarchistické tendence, ale náležitě je nediferencuje, což jej vede k závěru, že opustili půdu marxismu. Ke stejnému hodnocení dochází též u umírněných. Správně poukazuje na to, že nepředstavovali jednotný směr, ale nakonec zevšeobecňuje u nich jednu linii — linii Jirouškovu, který byl mluvčím nejpravivějšího křídla mezi brněnskými umírněnými, a to jen poměrně krátkou dobu, protože do r. 1884 stál na straně radikálů a r. 1885 přešel do tábora křesťansko sociálního. I když se v řadách umírněných neprojevila tak zřetelná diferenciací jako mezi radikály a anarchisty, je třeba u nich vidět rozpor mezi správným taktickým východiskem orientujícím dělnické hnutí na všeobecné volební právo, politický boj a dílčí požadavky a silnými oportunistickými a reformistickými tendencemi, v nichž ožívaly i některé prvky lassallismu.

Jsou tu i některé dílčí, ale závažné otázky, jež tu nemohu rozebírat, ačkoli by si žádaly upřesnění: hodnocení a vliv Mostovy propagandy, rozbor ilegální propagandy radikálů, otázka Kautského v umírněném hnutí, hodnocení objektivní situace radikálů, nesprávné přisouzení Jirouškova pseudonymu Victoire de Travail J. B. Peckovi, z něhož se dělá závěr, že Pecka dopisoval do umírněných listů, ačkoli jde o články Jirouškovy apod.

Poslední kapitola tvoří jakýsi protějšek a zároveň závěr k vylíčenému chronologickému výkladu a podává shrnující tématicky členěný rozbor základních společenských názorů a filosofického myšlení v ideologii našeho dělnického hnutí na základě základních kategorií. Potvrzuje tak z filosofického hlediska dříve učiněná zjištění historickou metodou, že úsilí našich průkopníků socialismu se koncentrovalo především na praktickou politickou činnost, že jejich filosofické názory byly značně nejasné, ale že je možno hovořit u nich o nábězích k vědeckému světovému názoru a postupně směřování k marxismu.

Celkově je možno říci o práci Dubského, že k silnějším a nosným stránkám knihy patří rozbor ideologie, teorie a filosofie našeho dělnického hnutí i připojený exkurs o buržoazním myšlení v epoše průmyslové revoluce. Tu je také hlavní těžisko a vlastní přínos publikace. Kapitoly a pasáže věnované konkrétnímu vývoji dělnického hnutí pohybují se zhruba na úrovni novější historiografie. Je otázka, nebylo-li by lépe realizovat správnou myšlenku o bytostném spojení teorie a praxe v marxistické filosofii ústrojněji, rozbohem klíčových problémů a hlavních vývojových tendencí našeho dělnického hnutí v oblasti politické, organizační a taktické v souvislosti s řešením vlastních otázek ideologických a filosofických.

Hlavní závěry Dubského práce, potvrzující, že naše dělnické hnutí se od konce šedesátých až do počátku devadesátých let minulého století postupně propracovávalo k marxismu překonaváním živelnosti a různých buržoazních tendencí (liberalismu, lassallovství, nacionalismu apod.), a že při tom znalost a teoretické zvládnutí marxismu silně zaostávalo za praktickými úkoly a často i výsledky hnutí, plně ob stojí a nebudou asi brzy podstatně změněny. Širší a obecně platný úsudek o pronikání, znalosti a úloze marxismu v českých zemích si bude možno ovšem učinit až v širším kontextu dobovém, na základě rozboru ideologického vývoje celého dělnického hnutí v českých zemích (jeho německé složky) a rozbohem všech součástí marxismu včetně praktické politiky dělnické třídy.

František Jordán

Za Milošem Rejnušem

Dne 13. září roku 1964 tragicky zahynul po automobilovém neštěstí Miloš Rejnuš (nar. 25. IV. 1932), člen katedry dějin SSSR, střední a jihovýchodní Evropy filosofické fakulty university J. E. Purkyně v Brně, zaměstnaný jako odborný knihovník v Knihovném středisku UJEP, mladý, nadějný pracovník. — historik a spisovatel.

Už za svých studií na filosofické fakultě brněnské university vynikl nad průměr velkým nadáním pro vědeckou práci v oboru historie. Svědectvím toho je jeho diplomová práce „Městská politika krále Přemysla Otakara II. v Čechách a na Moravě“ (z r. 1956), v níž ukázal vzorným způsobem své rozsáhlé znalosti příslušné literatury i pramenných materiálů a zároveň schopnosti řešit samostatným způsobem složité dějinné otázky.

Po ukončení universitních studií r. 1956 se stal asistentem při katedře dějin SSSR, střední a jihovýchodní Evropy. Jako nejmladší člen katedry se záhy zřetelně uplatnil. Vynikl svým nadáním, literárními sklony, pracovním elánem, skromností i obětavostí, upřímným a přátelským chováním ke spolupracovníkům. Na katedře si získal v krátké době svébytné místo, zabývá se studiem dějin v složitém středoevropském prostředí, a to v širších souvislostech i srovnávacím způsobem.

Svědectvím jeho vědecké orientace je několik studií i knižní publikace, které vydával tiskem